

Sídla, Typologie venkova

Struktura přednášky

- Sídla
- Typologie sídel
- Urbanizace
- Středisková soustava sídel
- Typologie venkova

Sídlo

- Sídlem se rozumí seskupení sídelních jednotek (domů) včetně hospodářských objektů a dopravních zařízení na určitém vymezeném území.
- Základní centrum lidské aktivity.
- V sídlech se soustřeďuje většina funkcí spojených s životem člověka.
- Sídlo je místem koncentrace hospodářské činnosti a ubytování obyvatelstva.

Sídlo

- Základní sídelní jednotka
  - Část území obce s jednoznačnými územně technickými a urbanistickými podmínkami
  - Spádová území seskupení objektů obytného či rekreačního charakteru
- Každé obydlené místo včetně přilehlých (katastrálně příslušných ploch)

Sídlo versus obec – je zde rozdíl?

- Obec

- Základní územní samosprávné společenství občanů
- Základní jednotka veřejné správy vymezená hranicí území obce
- Vystupuje a hospodaří samostatně v mezích samostatné působnosti
- Může být složena z jednoho či více
  - Sídel (základních sídelních jednotek)
  - Částí obce (místních částí)

Struktura sídla vs. sídelní struktura

- **Struktura sídla**
  - Vnitřní skladba jednotlivého sídla
  - Vytváří typ sídla a sídelní strukturu
- **Sídelní struktura**
  - Složení vyššího územního celku (kraje, státu)
- **Územní struktura**
  - rozložení obyvatelstva do jednotlivých územních jednotek (oblastí) vymezených z určitého hlediska
- **Osídlení**
  - Konverguje k pojmu sídelní struktura
  - Zdůrazňuje dynamický (procesuální) aspekt

Proces tvorby sídelní struktury

- Demografické pohyby
  - Vylidňování
  - Vysídlování
  - Dosídlování
  - Koncentrace obyvatel v důsledku migračních pohybů
  - Přirozená mobilita obyvatel
    - Natalita
    - Mortalita

Ukazatele charakterizující osídlení

- Počet obcí
- Průměrná velikost obce
  - Katastr versus počet obyvatel
- Struktura obcí dle velikostních skupin
  - Počet obyvatel s trvalým pobytem
- Podíl obcí jednotlivých velikostních kategorií na celkovém počtu obcí
- Podíl bydlícího obyvatelstva v jednotlivých velikostních kategoriích obcí na celkovém počtu obyvatel

Základní typy sídel

Kritérium/sídlo	Městské	Venkovské
Velikost	Větší	Menší
Stáří	Mladší	Starší
Rychlost vývoje	Dynamičtější	Pomalejší
Funkce	Převážně nezemědělského charakteru	Spíše zemědělské a návazné na zemědělství
Homo/heterogenita	Heterogenita struktury obyvatel, využití ploch, funkcí, stylů žití	Větší homogenita struktury obyvatel, využití ploch, funkcí, stylů žití

Vnější versus vnitřní znaky sídla

- Vnější znaky
  - Obsahují spíše přírodní, geografické, a dále urbanisticko-technické parametry
- Vnitřní znaky
  - Demografické, ekonomické, sociální, kulturní, politické faktory

Jak odlišit sídla?

- Mezi sídly se literatura spíše věnuje definicím měst.
- Znaky města
  - Vnější
    - soustředěný půdorys a vytvořené zřetelné, uzavřené jádro,
    - větší podíl neobývaných budov,
    - různorodá struktura zastavěné plochy (technická infrastruktura, budovy s různými funkcemi, dopravní tratě, parky, sportoviště)
    - funkční diferenciací zastavěné plochy (části obytné, průmyslové, obchodní, zábavní, atp.).
  - Vnitřní
    - vysoký stupeň koncentrace obyvatel,
    - diferencovaná zaměstnanost dle odvětví,
    - různorodost hospodářských činností a městských funkcí,
    - vyvinutá středisková funkce města.

Rozlišovací hlediska městských sídel

- Velikost
- Poloha
  - Lineární, šachovnicový a další půdorys
- Vznik
  - Spontánní versus cílený
- Funkce
  - Obchodní, průmyslové, správní, univerzitní, lázeňské (oproti obytné a zemědělské na venkově)
- Charakter zástavby
  - Vícepatrové domy a jejich podíl
- Struktura ekonomiky
  - Podíl pracovníků v odvětvích

Venkovská sídla

- 3 velikostní kategorie
  - Samota
  - Víška (osada)
    - Seskupení 4 až 5 usedlostí
    - V některých zemích až 20
  - Vesnice (ves)
    - Škola, kostel, hospoda...

Venkovská sídla

- Základní typologie dle způsobu hospodaření
  - rozdělení pozemků na menší či větší části:
    - Venkovská sídla rozptýlená (samotové osídlení)-
převažuje v Severní Americe, Jižní Americe,
Austrálii. Výjimky: Jihoafrická Republika,
Skandinávie, Bretaňský poloostrov.
    - Venkovská sídla skupinová (skupinové osídlení)-
převaha v Evropě, Africe, Asii. Řada výjimek:
např. atlantské pobřeží USA.

Urbanizace

- Urbanizace (nebo-li poměšťování) je proces formování a rozvoje městského způsobu života, růst úlohy měst ve vývoji společnosti, pronikání městských prvků do prostorů celého osídlení.
- Nejcharakterističtějším znakem je vysoká koncentrace obyvatelstva do měst a jejich okolí.
- Roste příliv obyvatel z venkova do měst, zvyšuje se kyvadlový pohyb obyvatel z venkova a malých měst do měst velkých za prací, kulturou, vzděláním atd.

Ukazatel urbanizace

- Podíl obyvatel žijících ve městech
- Svět
  - 47,5 %
- ČR
  - 74,6 %

Fáze urbanizace v Evropě

- Klasická urbanizace
  - Koncentrace pracovních příležitostí a obyvatelstva
  - 1750 – 1900
  - Růst jádra, růst aglomerace
- Suburbanizace
  - Stěhování z městských center na předměstí nebo příměstí
  - 1900 – (západní Evropa)
  - Růst okraje města, růst aglomerace

Fáze urbanizace v Evropě

- Desurbanizace
  - Stěhování městského obyvatelstva z větších částí celého města
  - Od 1970
  - Populační pokles v jádru, pokles aglomerace
- Reurbanizace
  - Návrat do vnitřních měst
  - Metropolitní města
  - Podíl populace jádra se zvyšuje, pokles aglomerace

Negativní důsledky suburbanizace

- Růst obyvatel v předměstích a satelitních městech z centra
  - Úpadek nebo stagnace populace v centru
  - Transformace okrajového venkovského osídlení
  - Rozvolňování zástavby města
  - Rozvoj dopravní infrastruktury
- Suburbie (satelity)
  - Nejsou městem – pouze obytná funkce
  - Nejsou venkovem – neexistuje venkovní veřejný prostor

Historie a vývoj osídlení v Českých zemích

- 13. století
  - Přemyslovská kolonizace a zakládání měst
- 17. století
  - Třicetiletá válka → zánik třetiny sídel
- 18. století
  - Intenzivní stavební činnost a zakládání nových vesnic
- 19. století
  - Industrializace a urbanizace

Vývoj osídlení - 20. století

- 1. pol. 20. století
  - Koncentrace obyvatel – města nad 20 tis. obyv.
  - Preference kolektivních domů
  - Přesun části průmyslových kapacit na Slovensko
- Rané poválečné období
  - Přesuny obyvatel – pohraničí
  - Vysídlení mnoha oblasti (i po dosídlení pokles o 55 %)
  - Zvýšená migrace obyvatel
  - Zvýšená kriminalita
- 50. léta
  - Kolektivizace venkovských sídel

Vývoj osídlení - 20. století

- 60. léta
  - Přiblížení venkova městu
  - Architektonické a urbanistické postupy
  - Kulturní domy, nákupní střediska, panelové bytovky
  - Rozvoj individuální rekreace (chataření, chalupaření)
- 70. - 80. léta
  - Zpomalení růstu velkoměst
  - Prosazení intenzivnějšího využití rekreačních objektů
  - Střediskové uspořádání (zánik mnoha obcí)
- 90. léta a později
  - Suburbanizace - tlak developerů
  - Zhoršení veřejné dopravy – především dopravní obslužnosti malých obcí.

Střediskovost a suburbanizace

tab. 1. Vývoj počtu obcí

roky	počet obcí	počet obcí (stav 1950 = 100)	změna počtu obcí za předcházející období
1950	11459	100	
1960	8726	76,15	-2733
1970	7511	65,55	-1215
1980	4778	41,70	-2733
31.12.1989	4104	35,81	-674
3.3.1991	5768	50,34	990
31.12.1997	6242	54,47	474

Pramen: Retrospektivní lexikon obcí, Obce 1998, vlastní výpočty

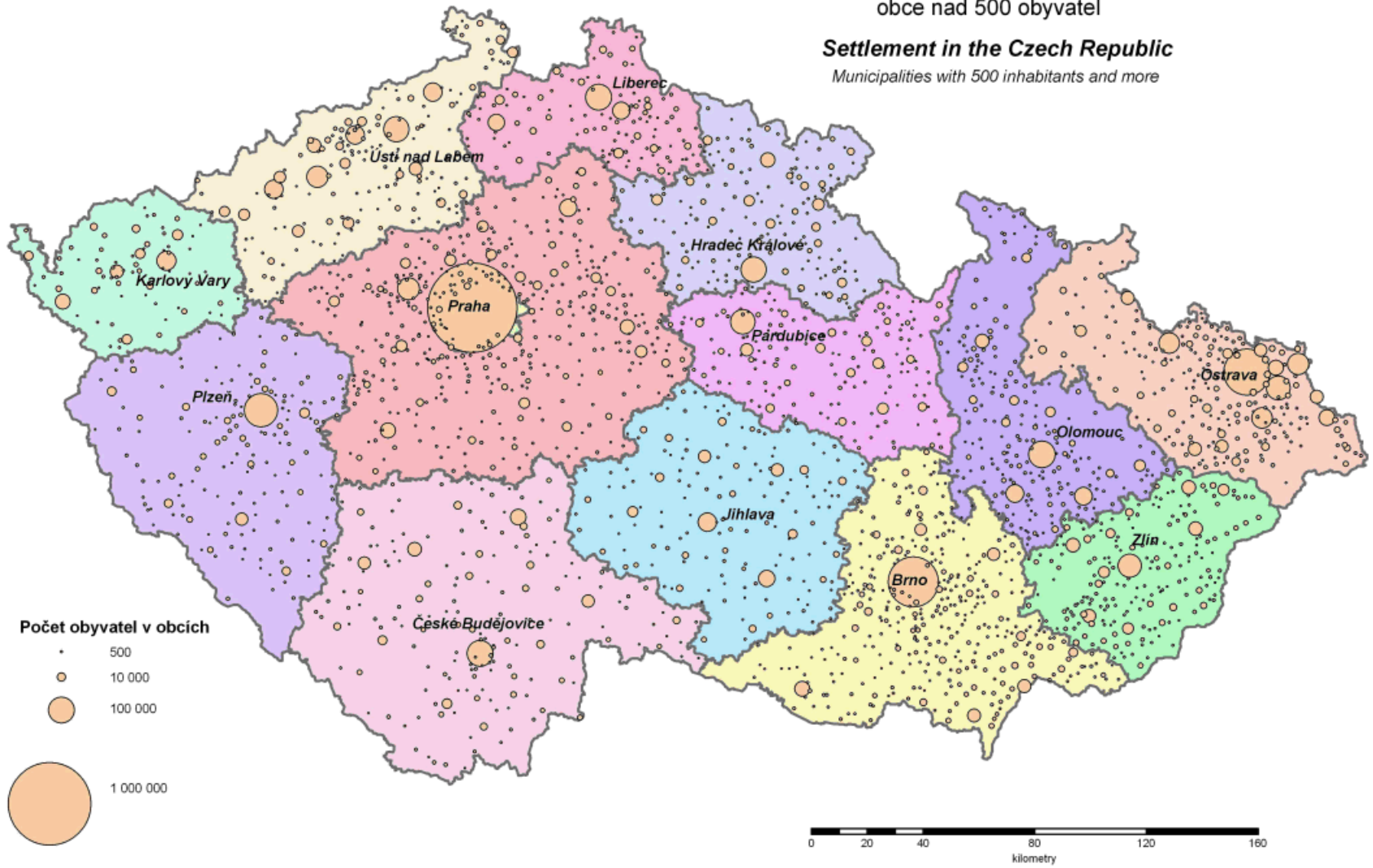

Osídlení v České republice

obce nad 500 obyvatel

Settlement in the Czech Republic

Municipalities with 500 inhabitants and more

Současná sídelní struktura ČR

- Hustá síť sídel
- Regionální rozdíly v hustotě sídel (nevýznamné)
- Diferenciace venkov vs. město
- Slabé zastoupení velkých měst
- Nejvíce urbanizované regiony (Severočeský, Moravskoslezský, Praha)
- Podprůměrně urbanizované (Východočeský, Jihočeský, Střední Čechy)

Poměr malých obcí v ČR

Tabulka č. 3/1: Struktura sídlení soustavy podle velikostních kategorií

Velikostní kategorie	Počet obcí		Počet obyvatel	
		v %		v %
do 199	1 661	26,54	205 095	2,00
200 - 499	2 041	32,61	663 416	6,48
500 - 999	1 280	20,45	893 592	8,73
1 000 - 1 499	436	6,97	530 982	5,19
1 500 - 1 999	216	3,45	372 775	3,64
celkem venkov	5 634	90,03	2 665 860	26,06
2 000 - 4 999	363	5,80	1 118 510	10,93
5 000 - 9 999	130	2,08	898 301	8,78
10 000 - 19 999	68	1,09	965 102	9,43
20 000 - 49 999	41	0,66	1 220 039	11,93
50 000 - 99 999	17	0,27	1 232 360	12,05
100 000 a více	4	0,06	960 782	9,39
Praha	1	0,02	1 169 106	11,43
celkem "města"	624	9,97	7 564 200	73,94
Celkem ČR	6 258	100,00	10 230 060	100,00

ZDROJ: SLBD 2001 (ČSÚ), VLASTNÍ VÝPOČTY

Současné osídlení ČR

- počet obcí se ustálil
- ve srovnání s Evropou velmi nízký průměrný počet obyvatel na jednu obec (cca 1 700)

Dalším významným problémem České republiky je velmi vysoký podíl malých obcí. V ČR je téměř 80 % obcí do 1 tisíce obyvatel. Analogická situace byla v zemích s obdobnou sídelní strukturou ve střední Evropě pouze na Slovensku, kde je téměř 70 % obcí do této velikosti.

Tab. č. 3: Obce do 1 tisíce obyvatel

země	rok	počet obcí		země	rok	počet obcí	
		absolutně	%			absolutně	%
Česko	2004	4 952	79,3	Kypr ^{2,3}	1998	1	4,0
Francie ¹	1990	28 183	77,1	Slovensko	1997	2	1,4
Slovensko	2000	1 973	68,4	Belgie	2004	2	0,4
Španělsko	1997	4 886	60,3	Portugalsko ³	1997	1	0,3
Maďarsko	2004	1 714	54,5	Dánsko	1997	0	0
Lucembursko	1997	60	50,8	Irsko	1998	0	0
Německo	2002	5 518	42,0	Litva	1996	0	0
Lotyšsko	1998	179	32,0	Nizozemsko	1998	0	0
Rakousko	2003	599	25,4	Polsko	1999	0	0
Itálie	1997	1 950	24,1	Švédsko	1996	0	0
Estonsko	2003	34	13,4	Velká Británie	1999	0	0
Malta	1997	6	9,0				
Řecko	2000	91	8,8	Rumunsko	1998	44	1,5
Finsko	1997	22	4,8	Bulharsko	1996	0	0

¹ metropolitní Francie; ² jen řecká část; ³ municipality

Zdroj: Structure and operation of local and regional democracy. Council of Europe Publishing. 2nd edition. Strasbourg, Cedex 1996-2002.; vlastní výpočty podle údajů statistických úřadů.

Typologie venkova ve světě

- Velkostatkářské evropské zemědělství
  - Maďarsko, Velká Británie, jižní Itálie, Španělsko
- Malovýrobní evropský venkov
  - Západní a střední Evropa
- Intenzivní malovýrobní venkov
  - JV Asie
- Venkov v nově kolonizovaných zemích
  - USA
- Tradiční venkov tropů a subtropů
  - Latinská Amerika, Afrika, Blízký východ
- Venkov řídce osídlených oblastí
  - Asie, Kanada, severní Austrálie, severní Afrika

Typologie venkova v ČR (1998)

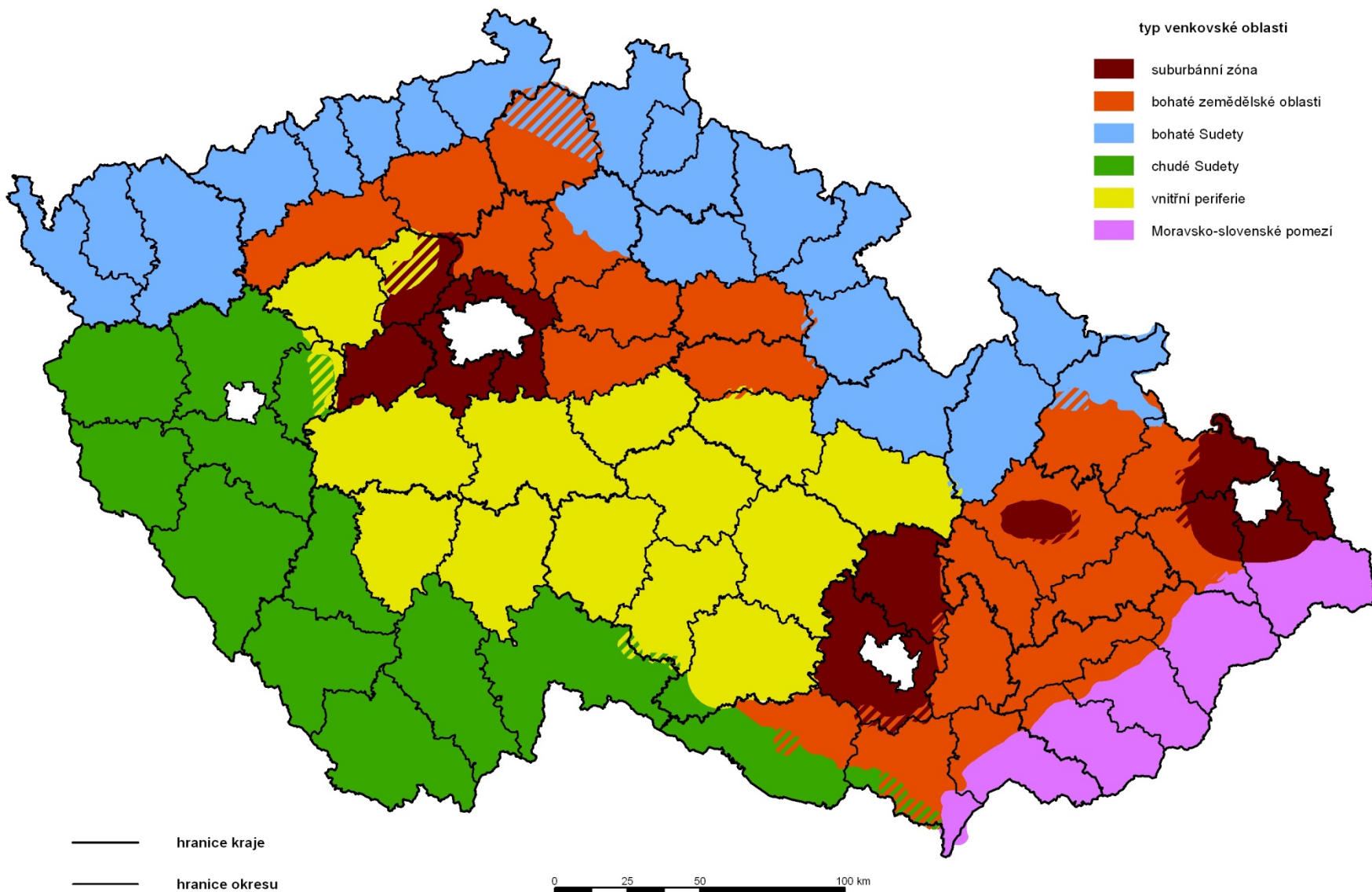
- Suburbánní zóna
  - Obytná zóna
  - Nákupní zóny
- Venkov v bohatých zemědělských oblastech
  - Polabí, dolní Poohří, Moravské úvaly, JV Morava
  - Stabilní zemědělská výroba
- Bohaté sudety
  - SZ a SV Čech, vyjma Podkrušnohoří
  - Industrializace – lehký průmysl

Typologie venkova v ČR (1998)

- Chudé Sudety
  - JZ a JV Čech a Jižní Morava
- Vnitřní periferie
  - Tradiční český venkov
  - Velké množství malých sídel
- Moravsko-slovenské pomezí
  - Postupný pomalý přechod k periferii

Typologie venkova v ČR (1998)

Typologie venkova podle rozvojového potenciálu (Perlín a kol., 2010)

- Rozvojový venkov
  - suburbánní zázemí velkých měst
  - nejvyšší migrační saldo, nejvyšší podíl nově postavených domů a další faktory, které jsou typické pro zázemí velkých měst
- Nerozvojový sousedský venkov
  - hospodářsky slabé venkovské mikroregiony, které jsou také označovány jako vnitřní periferie
- Moravské periferie
  - charakteristický záporným migračním saldem, vysokou míru nezaměstnanosti a nižšími hodnotami indexu vzdělanosti
- Vybavený moravský venkov
  - vykazuje vysokou míru vybavenosti obcí, je zde velmi vysoká intenzita veřejné dopravy a s tím spojená vysoká míra vyjížděky do zaměstnání

Typologie venkova podle rozvojového potenciálu (Perlín a kol., 2010)

- Problémový rekreační venkov
  - turisticky atraktivní venkovskou oblast s vysokým zastoupením objektů druhého bydlení
- Intenzivní rekreační oblasti
  - vysoká míra intenzity rekreace měřené prostřednictvím turisticko-rekreační funkce.,s intenzitou rekreace souvisí nízký podíl trvale obydlených domů
- Strukturálně postižený průmyslový venkov
  - rozvojový potenciál je zde spojován s relativně dobrou polohou v blízkosti velkých měst
- Neprofilovaný venkov
  - převážně nerůstové, populačně malé obce s podprůměrnou občanskou vybaveností

Typologie venkova podle rozvojového potenciálu (Perlín a kol., 2010)

0 25 50 100 Km

- 8. Neprofilovaný venkov
- 7. Strukturálně postižený průmyslový venkov
- 6. Intenzivní rekreační oblasti
- 5. Problémový rekreační venkov
- 4. Vybavený moravský venkov
- 3. Moravské periferie
- 2. Nerozvojový sousedský venkov
- 1. Rozvojový venkov
- vyřazeno

